

WYSTAWA

ARCHEOLOGICZNA

PRADZIEJE POMORZA ŚRODKOWEGO

MUZEUM
OKRĘGOWE
W KOSZALINIE

75-420 Koszalin ul. Młyńska 37-39

Na wystawie prezentowane są dzieje osadnictwa, kultura materialna, społeczna i duchowa społeczeństw zamieszkujących Pomorze od momentu pojawienia się człowieka na tym terenie (IX tys. p.n.e.), aż po średniowiecze (XV w. n.e.).

Sala 1

Pierwsze grupy ludzkie, tzw. łowcy reniferów, przywędrowały na Pomorze z południa po wycofaniu się lodowca w końcu plejstocenu (IX tys. p.n.e.), w okresie **paleolitu schyłkowego**. Przeżycie w trudnych warunkach klimatycznych umożliwiła im umiejętność wykonywania broni myśliwskiej, m. in. luków i kościanych harpunów z zadziorami oraz narzędzi krzemienianych, kościanych i rogowych. Na wystawie obejrzyć można m. in. zdobioną motykę z kości jelenia wydobytą z rzeki Debrzynki (wieś Trudna koło Złotowa) oraz harpun z Jeziora Mausz koło Bytowa.

Na skutek ocieplenia klimatu na początku holocenu wyspecjalizowane gromady łowców reniferów wywędrowały dalej na północ, natomiast w strefie leśnej Niżu Europejskiego nastąpił rozkwit społeczności łowiecko-zbierackich, których kulturę określa się mianem **mezolitycznej** (8000 - 4000 r. p.n.e.). W okresie tym udoskonalono sposoby zdobywania pożywienia, a szczególnie rozwinęło się rybołówstwo, dzięki wynalezieniu łodzi i wiosel. Wysoki poziom osiągnięto w technikach wytwarzania narzędzi z krzemienia (groty strzał, noże, skrobacze, wiertniki, przekuwacze, piłki) oraz narzędzi wykonanych z surowców organicznych (głównie z drewna) z osadzonymi w nich drobnymi ostrzami krzemieniami. Po raz pierwszy zastosowano też ciosaki krzemienne - prototypy siekier. W gablotach prezentowane są narzędzia (harpuny, groty, motyki, topory i ciosaki) odkryte na terenie Pomorza Środkowego, a na plan-szach zilustrowano m.in. techniki wytwarzania narzędzi krzemienianych.

Kolejnym etapem rozwoju społeczeństw plemiennych na Pomorzu w epoce kamienia był **neolit** (4000 - 1800 r. p.n.e.). Z powodu niezwykle istotnych zmian jakie zaszły wówczas w gospodarce, najpierw wśród ludów Bliskiego Wschodu, a następnie na Balkanach i w całej Europie, proces przechodzenia od przyswajającej gospodarki łowiecko-zbierackiej do gospodarki wytwórczej rolniczo-hodowlanej bywa nazywany rewolucją neolityczną. Nowe idee dotarły na teren Pomorza z południa, za pośrednictwem Kujaw i Ziemi Pyrzyckiej, gdzie najwcześniej osiedliły się plemiona rolników (tzw. społeczności naddunajskiego kręgu kulturowego). Proces przyjmowania nowego modelu gospodarczego nie przebiegał równomiernie. Na ubogich glebach, zwłaszcza w pasie nadmorskim, nadal funkcjonowały osiedla ludności o gospodarce mezolitycznej, która jednak wybiórczo przyjmowała elementy nowe, np. chów zwierząt. Na wystawie prezentowane są m.in. bardzo bogate materiały z takiego osiedla położonego na brzegu jeziora Bukowo w Dąbkach koło Darłowa, zachowane tylko dzięki temu, że przykryła je dwumetrowa warstwa torfów, które w naturalny sposób zakonserwowały nawet ości ryb i nasiona leszczyny. Mieszkańcy osady (IV tys. p.n.e.) zajmowali się głównie rybołówstwem i myśliwstwem, dysponowali bardzo bogatym instrumentarium narzędzi rogowych, kościanych, kamiennych i krzemienianych, potrafili też lepić naczynia z gliny (najstarsze naczynia gliniane na Pomorzu).

Gospodarkę już w pełni rolniczo-hodowlaną reprezentuje na Pomorzu dopiero od końca IV tys. p.n.e. ludność kultury pucharów lejkowatych, nazywana budowniczymi megalitów, imponujących formą i rozmiarami wielkich grobowców o konstrukcji kamienno-ziemnej. Kompleks osadniczy tej kultury, złożony z wielofazowej osady centralnej, osad satelickich oraz licznych cmentarzysk megalitycznych badany był przez wiele lat w środkowym biegu rzeki Łupawy (grupa łupawska kultury pucharów lejkowatych). Na wystawie prezentowane są również zdjęcia oraz model unikatowego grobu megalitycznego z innego cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych (Borkowo), gdzie zachował się jedyny na wschód od Odry grobowiec korytarzowy, tzw. dolmen.

Na wystawie prezentowane są również bardzo bogate i zróżnicowane zabytki (naczynia, narzędzia i broń) kultur późnoneolitycznych z całego Pomorza: kultury amfor kulistych i kultury ceramiki sznurowej, ostatnie fazy tej ostatniej wchodzi już we wczesną epokę brązu. Szczególnie interesujące i efektowne są, pokazane na wystawie, naśladownictwa w krzemieniu wyrobów z brązu (sztylety, groty oszczepów, sierpy).

Harpun kościany, paleolit schyłkowy, Jezioro Mausz

Motyka kościana, paleolit schyłkowy, Trudna

Narzędzia rogowe, wczesny neolit, Dąbki

Naczynie ostrodenne, wczesny neolit, Koszalin-Dzierżęcino

W początkach epoki brązu (1800 - 1450 r. p.n.e.) Pomorze stanowi mozaikę kultur o rolniczo-pasterskim charakterze i neolitycznym rodowodzie, które różni stopień adaptacji nowych idei, nadal docierających z południa. Osiągnięcia neolitu wzbogaciło zastosowanie po raz pierwszy w dziejach metali do produkcji narzędzi i ozdób. Pierwsze wyroby miedziane szybko zostają zastąpione przez stopy miedzi i cyny (tzw. brązy), które są początkowo importami z południa. **Na przełomie II i III okresu epoki brązu** (1450-1200 r. p.n.e.) większą część Pomorza zamieszkuje ludność reprezentująca kulturę przedłużycką, należąca do kręgu kultur mogiłowych. Cechuje ją silnie już rozwinięta metalurgia brązu i szkieletowy obrządek pogrzebowy. W gablotach eksponowane są różnorodne przedmioty z brązu: miecze obosieczne, naramienniki, szpile, bransolety, a z narzędzi sierpy i siekierki.

W III okresie epoki brązu (1200 - 1000 r. p.n.e.) na terenie Europy następują istotne przemiany doprowadzające do pewnego ujednoczenia kulturowego, które łączy się z ekspansją ludów indoeuropejskich. Z kręgu kultur pól popielnicowych wyodrębnia się kultura łużycka, zajmująca również Pomorze. Nieco później, na **przełomie epoki brązu i żelaza** (ok. 700 r. p.n.e.) obok osad otwartych po raz pierwszy w historii powstają grody obronne. Rozwijają się rzemiosła związane z obróbką brązu (formy odlewnicze na wystawie), rogu, kości i drewna oraz garncarstwo i tkactwo. Ludność kultury łużyckiej zakłada rozległe cmentarze grobów popielnicowych, bowiem panującym staje się obrządek ciałopalny. Na wystawie przedstawiona jest m. in. rekonstrukcja grobu popielnicowego. Innym przejawem wierzeń i rytuałów jest zwyczaj składania

bóstwom darów wotywnych, przede wszystkim w wodzie. Odkrywane skarby przedmiotów brązowych i żelaznych (ozdoby, uzbrojenie, części rzędu końskiego) mogą być też śladem tezauryzacji dóbr materialnych i objawem postępującego zróżnicowania majątkowego ludności. Na liczne takie skarby natrafiono na Pomorzu; na wystawie prezentowane są znaleziska z miejscowości Jelenie, Kazimierz Pomorski, Koszalin-Rokosowo, Korlino, Kościernica, Żydowo.

Fragment wystawy, epoka brązu

W okresie halsztackim wczesnej epoki żelaza (700 - 400 r. p.n.e.) na Pomorzu wschodnim kultura łużycka pod wpływem impulsów południowych ulega przekształceniom i jest nazywana kulturą pomorską. Cechuje ją oryginalność obrządku pogrzebowego przejawiająca się w kształtach popielnic - tzw. urn oczkowych, domkowych i twarżowych, składanych w komorach kamiennych - tzw. grobach skrzynkowych oraz ekspansywność, dzięki której stosunkowo szybko kultura ta rozprzestrzeniła się w kierunku południowym i południowo-wschodnim. Podstawą gospodarki było rolnictwo i hodowla, uzupełniane rybołówstwem, zbieractwem i łowiectwem. Mieszkało w budynkach słupowych naziemnych oraz ziemiankach i półziemiankach, przy czym osady, sytuowane głównie nad rzekami, miały charakter otwarty (nieobronny). Na wystawie, obok licznych i różnorodnych naczyń, przedstawione są m.in. fotografie grobów skrzynkowych z popielnicami (Gwieździn, Darškowo, Gostkowo) i grobów podkłoszowych (Osiek nad Notecią), przykłady wyrobów z metali (m.in. nagolenniki - Malczkowo, napiersniki wieloczęściowe, zapinki płytowe i skarb naszyjników - Tatów koło Koszalina) oraz ilustracja z rekonstrukcją słupowego budynku mieszkalnego.

Popielnica z pokrywą, wczesna epoka żelaza, Klukowo

Nagolenniki ze skarbu, wczesna epoka żelaza, Malczkowo

Ludność kultury pomorskiej zamieszkiwała Pomorze jeszcze w starszym okresie przedrzymskim (= wczesnym i środkowym okresie lateralskim) epoki żelaza, aż do II wieku p.n.e.

Skarb brązowy, wczesna epoka żelaza, Żydowo

Sala 2

W młodszym okresie przedrzymskim (II - I wiek p.n.e.) na teren Pomorza docierają wpływy wysoko rozwiniętej kultury Celtów z Europy południowo-zachodniej oraz enklaw w Polsce południowej. Rozwój metalurgii żelaza z miejscowych rud darniowych, przyjęcie nowości technicznych (m.in. żelazne narzędzia do uprawy roli) oraz intensywne kontakty handlowe doprowadziły do wykształcenia się na Pomorzu kultury oksywskiej. Nadal panuje ciałopalny obrządek pogrzebowy, przy czym nowością jest składanie do grobów jamowych, bądź popielnicowych broni (mieczy, grotów, elementów tarcz). Podstawą gospodarki było rolnictwo i hodowla, uzupełniające znaczenie miało zbieractwo i łowiectwo. W gablotach obok naczyń i elementów uzbrojenia zaprezentowano liczne, powszechne w tym czasie ozdoby żelazne: zapinki i klamry do pasa oraz narzędzia: brzytwy i noże, pozyskane w trakcie badań w Warszawskowie i Niemicy koło Sławna, Gostkowie w woj. śluskim oraz z innych cmentarzyisk pomorskich.

Broń żelazna, późny okres przedrzymski, Gostkowo

We wczesnym okresie wpływów rzymskich (20 - 210 r. n.e.) obok ludności miejscowej (Rugiów, Wenedów) Pomorze czasowo zamieszkuje nowe grupy osadników, w tym Gotów przybyłych ze Skandynawii. Materiały odkryte w trakcie wykopalisk na cmentarzysku z kręgami kamiennymi w Grzybnicy koło Koszalina są eksponowane na wystawie.

Gospodarka ludności kultury wielbarskiej oparta jest na uprawie roli, a osady mają charakter otwarty. Zasadnicze zmiany zachodzą w rytuale pogrzebowym. Na tych samych cmentarzyskach płaskich (np. Gostkowo, Lubowidz)

i kurhanowych (Gronowo, Nowy Łowicz) rodziny stosowały ciałopalenie lub chowały zmarłych nie spalonych. Do grobów nie składano już broni i narzędzi z żelaza. W jednej z gablot prezentowany jest szkielet kobiety z wyposażeniem z końca II wieku n.e. W tym czasie niezwykle wysoki poziom osiąga brązownictwo i złotnictwo, którego przejawem jest bogactwo ozdób kobiecych (zapinki, srebrne elementy kolii, bransolety, złote wisiorki oraz części pasa).

Srebrne bransolety, okres wpływów rzymskich, Nowy Łowicz

Śladem kontaktów mieszkańców Pomorza z Cesarstwem Rzymskim i jego prowincjami są importowane naczynia z brązu i posrebrzane (Kretomino, Swolowo), monety oraz piękne kolie wielobarwnych paciorków szklanych i bursztynowych. Przejawem daleko posuniętego rozwarstwienia społecznego są tzw. groby książęce, zawierające liczne przedmioty importowane. Na 2 poł. III wieku datowany jest bogaty grób dziewczynki, odkryty w Białęcinie.

Kolia paciorków szklanych i bursztynowych, okres wpływów rzymskich, Grzybnica

Przedmioty pochodzenia prowincjonalnorzymskiego i nadczarnomorskiego (m.in. naczynia szklane z Póichleba i Witkowa, paciork szklany z twarzami z Dębczyna) licznie występowały też w okresie późnorzymskim (III - IV wiek n.e.), gdy Pomorze po wywędrowaniu Gotów nad Morze Czarne zamieszkiwała ludność tzw. grupy dębczyńskiej. Badania osad i cmentarzyisk w Dębczynie i Kowalkach koło Białogardu dostarczyły ważnych informacji o gospodarce i budownictwie z tego czasu.

W okresie wędrówek ludów (375 - 570 r.) Pomorze, jak pozostałe ziemie polskie stało się areną burzliwych wydarzeń. Śladem osadnictwa z tego czasu są skarby monet i cennych ozdób, często w postaci złomu (Świelino, Trzebiatów) oraz pojedyncze groby z bronią (Główczyce). Sytuację etniczną u schyłku starożytności w Europie przedstawia mapa wędrówek ludów.

Naczynia i monety importowane z terenów cesarstwa rzymskiego

Sala 3

Okres wczesnośredniowieczny (VI - XII wiek) rozpoczyna nowy etap dziejów na Pomorzu - czasy historyczne, dla których dysponujemy zarówno zabytkami pochodzącymi z wykopalisk, jak i źródłami pisanyymi. Najstarsze ślady osadnictwa Słowian na Pomorzu pochodzą z VI wieku, a w VII wieku powstają pierwsze grody. W wiekach kolejnych następuje burzliwy rozwój osadnictwa, skupionego najpierw na urodzajnych glebach nad rzekami oraz postęp w różnych dziedzinach gospodarki. Pomorze stanowi wtedy mozaikę mniejszych plemion, wchodzących w skład Pomorzan, odłamu Słowian Zachodnich, włączonych w X wieku w obręb państwa polskiego.

Naczynie wczesnośredniowieczne, Białogard-grodzisko

Znane ze źródeł pisanych długotrwałe opory Pomorzan wobec chrześcijaństwa, kłęski misji chryścianizacyjnych i nawroty pogaństwa jeszcze w XII wieku potwierdzają wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w znanych ośrodkach kultu pogańskiego: na górze Rowokół koło Smoldzina, a zwłaszcza na Górze Chelmskiej w pobliżu Koszalina. Wyjątkowo długo Słowianie na Pomorzu czcili siły przyrody i oddawali cześć bóstwom w świątyniach zwanych

gontynami. Zmarłych chowano na cmentarzyskach płaskich i kurhanowych (np. Świelubie koło Kołobrzegu) w obrządku pierwotnie ciałopalnym, a następnie - pod wpływem m.in. chrześcijaństwa - szkieletowym.

Na wystawie zaprezentowano modele i rysunki ilustrujące zarówno zajęcia domowe, jak i rozwijające się w **średniowieczu** rzemiosła oraz zabytki odkryte na terenie Pomorza Środkowego (Stare Drawsko, Radacz, Kołobrzeg, Białogard, Wiesiółka, Góra Chełmska).

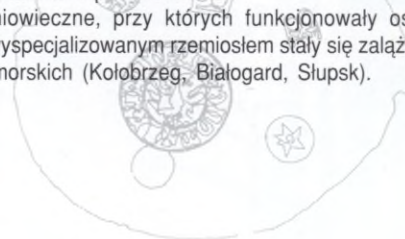
Fragment wystawy, wczesne średniowiecze

Podstawową dziedziną gospodarki było rolnictwo i hodowla, znaczący był też udział rybolóstwa i myślistwa. Wraz z rozwojem gospodarczym następowało stopniowe oddzielanie się rzemiosła od zajęć domowych i powstawanie wyspecjalizowanych warsztatów produkcyjnych. Upowszechnienie się począwszy od VIII wieku koła garncarskiego znacznie ułatwiło wyrób naczyń glinianych (misy, dzbany, kubki, garnki), używanie ulepszonych narzędzi żelaznych do obróbki drewna (młoty, obcęgi, dłuta, gwoździe) umożliwiło postęp w budownictwie, bednarstwie, kołodziejstwie i szkutnictwie. Wysoki poziom osiągnęła obróbka rogu i kości (grzebieńce, igły, szydła, haczyki, łyżwy kościane), bursztynu (przędziki, paciorki, figurki) i kamienia, tkactwo i krawiectwo (przędziki do wrzecion z różnych surowców, warsztaty tkackie), obróbka skóry - garbarstwo i szewstwo (buty skórzane i inne części ubioru), hutnictwo, kowalstwo oraz rzemiosło artystyczne (ozdoby: kabłączki skroniowe, pierścionki, paciorki). Ponadto, na wystawie prezentowane są elementy uzbrojenia formacji średniowiecznych wojowników pieszych, tarczowników, łuczników, takie jak: miecze, groty broni drzewcowej, belty kusz, topory bojowe, ostrogi i podkowy oraz rekonstrukcja uzbrojenia wojownika.

Niezwykły rozwój osadnictwa grodowego na Pomorzu łączy się z jednej strony ze znaczeniem administracyjnym grodów jako siedzib książąt i ich drużyn, z drugiej strony miały one charakter schronieniowy dla mieszkańców pobliskich osad w razie najazdu. Budownictwo grodowe prezentowane jest na wystawie na przykładzie zbadanych obiektów w Kołobrzegu-Budzistowie, Starym Drawsku i Wiesiółce.

Niektóre grody wczesnośredniowieczne funkcjonowały w wiekach późniejszych, a powstające na tym samym miejscu zamki (w Starym Drawsku w XIV wieku) wykorzystywały ich obronny charakter. Wyniki wieloletnich badań na grodzisku i zamku w Starym Drawsku (Drahimiu) prezentowane są na wystawie w formie rycin, zdjęć oraz oryginalnego profilu (lakprofilu) przez wał grodu. Ze Starego Drawska pochodzi również unikatowe znalezisko płyty z próbnymi stemplami mennicznych, tłoków i fałszywych monet z niewątpliwie fałszywej mennicy działającej tam w 1 poł. XV wieku.

Grody średniowieczne, przy których funkcjonowały osady przygodowe z rozwiniętym wyspecjalizowanym rzemiosłem stały się zalążkiem średniowiecznych miast pomorskich (Kołobrzeg, Białogard, Słupsk).

Tkactwo średniowieczne, fragment wystawy

Elementy uzbrojenia, średniowiecze, Stare Drawsko

MUZEUM OKRĘGOWE W KOSZALINIE

75-420 Koszalin ul. Młyńska 37-39

